

Gönderim Tarihi: 28.06.2017

Kabul Tarihi:13.02.2017

SON DÖNEM OSMANLI DÜŞÜNÇESİNDE HÜRRİYET KAVRAMININ ÇÖZÜMLEMESİ Analysis of the Hurriyat Concept at the Late Ottoman Thought

Doğuhan Murat YÜCEL

Doktora öğrencisi,
İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü,
dmyucel@gmail.com
Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Hürriyet kavramının anlamı geçmişi ve ilgili kavramlar eşliğinde irdelenmektedir. Müsavat ve uhuvvet kavramlarının tarihi bağlamda hürriyet ile birlikte gündeme geldiği görülmektedir. Dönem öncesinden süregelen adalet talebi daha uzun soluklu bir kavramın güncellenmiş halini teşkil etmektedir. Hürriyet ve adalet kavramlarının nihai hedeflerinden olan meşrutiyet de dönemin anlayışına anlam katmaktadır. Vatan kavramı tüm bu kavramların altında olduğu bir çatı olarak karşımıza çıkmakta ve hürriyetle ilgili kavramları bir çerçeveye sığdırmaya yardımcı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hürriyet, müsavat, uhuvvet, meşrutiyet, vatan

Abstract

Meaning of the hurriyat (freedom) concept examined together with relevant concepts. It is seen that müsavat (equality) and uhuvvet (brotherhood) concepts come up with hurriyat in the historical context. Ongoing justice demand before the era forms a long lasting updated status. Mashrutiyat (constitutionalism) as one of the ultimate goals of hurriyat and adalet (justice) concepts, give meaning to understanding of the era. Concept of vatan (homeland) confronts as a roof that all of these concepts underlie and gather round the concepts related to hurriyat, helping to take them into a frame.

Keywords: Hurriyat, Müsavat, Uhuvvet, Mashrutiyat, Vatan

Giriş

Hürriyet kavramı Tanzimat sonrası Osmanlı düşüncesinde kilit önemdedir. Ortaya çıktığı dönemde büyük tartışmalara neden olması bir yana, sonraki siyasi ve felsefi hareketleri etkilemesi açısından da hususiyet arz eder. Bu çalışmada hürriyet kavramının geçmişi ve nitelikleri bağlantılı diğer kavramlarla birlikte çözümlenecektir. Böylelikle düşünce hayatını teşkil eden bu kavramın daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir.

Son dönem siyasetini anlamak için dönemdeki kavramların art zamanlı çözümlenmelerini yapmak ve sözcüklerin arka planına bakmak gerekmektedir. Ele aldığımız hürriyet kavramının ayırt edici özelliği son

dönem Osmanlı düşüncesinde yükselen bir ses olmasıdır. Güncel hayatta “özgürlük” anlamında kullandığımız hürriyet tarihi bağlamda büyük siyasi çekişmeleri ve toplumun benliğini taşımaktadır. Bu dönemde talepler önce hürriyet ister, ardından kişisel veya hususi bir mahiyete bürünür.

Sözcüğün Kökenbilimi

Hürriyet Türk Dil Kurumu’na “özgürlük” olarak tanımlanmıştır (TDK, 1998, s. 1014). Ne var ki özgürlük sözcüğü hürriyet sözcüğüne nazaran yeni ve farklı bir anlama sahiptir. Özgürlük Türk Dil Kurumu tarafından 1935 yılında çıkarılan Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu’nda hürriyet sözcüğüne karşılık olarak türetilmiştir. Bizim başlıkta kullandığımız “hürriyet” daha önceye giden tarihi bir anlama sahiptir. Osmanlı’daki siyasi kavgaların ve o dönemdeki düşünce hayatının göndergesini taşımaktadır. Özgürlük sözcüğüne karşılık olarak kullanılmaktaysa da, hürriyet ile biz Osmanlı’daki bir talebi ve buna mukabil süregelen siyasi tartışmaları anımsatmaktayız. “Hürriyet” sözcüğü tarihi bağlama sahip özel bir isim olarak değerlendirilebilir.

Hürriyet sözcüğü Arapça “hurr” başıboş, köle olmayan, köle olarak doğmamış” sözcüğüne “+iyet” yapma mastar eki getirilerek türetilmiştir. “Hurr” olarak öteden beri kullanılıyorken, sözcük mastar haliyle hürriyet olarak 1830’larda gündeme gelmiştir (Zelyut, 2010, 242). Eski Arap metinlerinde hürriyet nadir biçimde görülmektedir. Farabi’nin eserlerinde fertlerin isteklerini gerçekleştirme özgürlüğü anlamında kullanılmıştır (Çağrıncı, 1998, s. 502). Hürriyet sözcüğü Tanzimat döneminde popülerleşmeden önce XVIII ve XIX. yüzyıllarda Farsça serbestî sözcüğüne benzer anlamda kullanılmıştır. Küçük Kaynarca Antlaşması’nda İtalyanca “liberi” sözcüğü Türkçe metinde “serbestî” ile karşılanmıştır. Bu karşılık Avrupalı düşünce metinlerinde görülerek Türkçeye “hürriyet” şeklinde çevrilen “liberte” sözcüğü ile yakın anlamda olması açısından önemlidir. Hürriyet sözcüğü söz dağarcığına sonradan dâhil edilmiştir.

Anlamı

Hürriyet terimi Güncel Türkçe Sözlük’te özgürlük sözcüğüne gönderme yapmaktadır. Özgürlük ise “Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbestî” olarak tanımlanmıştır. Hürriyet sözcüğü Türkçeden Türkçeye ilk sözlük olan Kamus-ı Türki’de Şemsettin Sami tarafından “Esir ve köle olmayıp kendine malik ve müstakil olma, azadlık.” Olarak tanımlanmıştır (Sami, 1900, s. 546).

Hürriyet terimi tamamlanarak yayımlanan ilk Türkçe felsefe

terimleri sözlüğü olan Lûgatçe-i Felsefe’de İsmail Fenni Ertuğrul tarafından “İcrayı fiil etmek veya etmemek iktidarı” olarak tanımlanmıştır. Bu sözlükte Fransızca dizin mevcut olup “liberté” başlığında serbesti ve hürriyet karşılıkları verildikten sonra açıklamalar dahil edilmiştir. Ertuğrul ahlaki özgürlük anlamında hürriyet-i maneviyye, fiziksel özgürlük anlamında hürriyet-i cismaniyye, doğal özgürlük anlamında hürriyet-i tabiiyye, hukuki özgürlük anlamında hürriyet-i medeniyye, politik özgürlük anlamında hürriyet-i siyasiye, psikolojik hürriyet anlamında hürriyet-i ilmü’r ruhiyye, kategorik özgürlük anlamında hürriyet-i ma’kule şeklinde bir ayrıma tabi tutarak izah etmiştir (Ertuğrul, 2015, s. 243).

Bedia Akarsu özgürlük terimini “Bağlı olmama; dışarıdan etkilenmemiş olma; zorlanmamış olma” şeklinde tanımlar (Akarsu, 2015, s.146). Ahmet Cevizci “İnsanın kendi kendisini yönetebilme gücüne sahip olması, kendi kendini belirleyebilme anlamında özerk olması durumu” şeklinde tanımlar (Cevizci, 2014, s.343). Süleyman Hayri Bolay “Serbest olma, bir şeye bağlı olmama, etki almama, seçme gücü ve imkânı olması” şeklinde tanımlar (Bolay, 2013, s. 296).

Mustafa Namık Çankı, Osmanlı özelliklerini koruyan bir cumhuriyet sözlükçüsü olarak kavramı işlemiştir. Fransızca dizinle hazırladığı sözlükte Liberté başlığı öncelikle yakın ve eş anlamları sayarak başlar. Hürriyet, müsaade, serbestlik, imtiyaz, muafiyet, başıboşluk, suhulet, cür’et, muafiyet, istisna, vatandaşlık hakkı, hukuk sözcüklerini Liberté mukabilleri olarak sıralar. Daha sonra “ihtiyar” sözcüğünü terime karşılık olarak verir. “İnsan ihtiyar ile kendisini ve kendi vasıtası ile eşyayı tadil etmek ve mükemmel yapmak iktidarına malik olur” der (Çankı, 1954, s.335).

Kavramın Türk Düşüncesindeki Geçmişi

Hürriyet Fransa ile etkileşimin açık seçik hale geldiği Tanzimat sonrasında belirlemiştir. Avrupa’da elçilik yapan Sadık Rıfat Paşa terimi kullanan ilk isimlerdendir. Rıfat Paşa 1839’da başlayan Tanzimat dönemine fikir babalığı yapmış bir devlet adamıdır. Müntahabât-ı Âsar adlı eserinde Avrupa’da gelişen özgürlükçü fikirleri tanıtmış, devletin medeni olması için hürriyete gerek duyduğunu belirtmiştir (Seyitdanlıoğlu, 1996, s.4).

Şerif Mardin Fransız Devrimi’nin Osmanlı İmparatorluğu’na etkilerini araştırdığı çalışmasında Sadık Rıfat Paşa’ya da atıf yaparak (Mardin, 2011, s.67) Osmanlıların Avrupa’daki düşünceleri gerek ihtiyaçtan, gerek de Avrupalı iktidarların zoruyla iktibas ettiğini söylemiştir (s.57). Mardin’e göre Osmanlı düşünürleri Avrupa’daki halkın güvenini sağlama gayretlerini örnek almıştır. Bu örnekle görülmektedir ki dayanışma ve

gelişme herkesin katılımıyla mümkündür. Gülhane Fermanı da dâhil gelişmeler toplumsal katılımı hedeflemektedir (s.68). Hürriyet de böyle bir ortamda yaygınlık kazanmıştır. Şerif Mardin Namık Kemal'i dönemin bireysel haklar savunucusu olarak görmüş ve hürriyet kavramını da onunla temellendirmiştir (s.72). Dönemin çoğu düşünürü gibi Kemal de Fransa'da öğrenim görmüş ve yaşamıştır. Fransız aydınlanma filozoflarından etkiler barındırmaktadır.

Sina Akşin Fransız İhtilali'nin ve düşünce hayatının II. Meşrutiyet öncesi etkilerini incelerken Avrupa'da alınan yenilgileri ve bilhassa Mehmet Ali Paşa İsyanı'nda alınan mağlubiyetin mahcubiyeti üzerinde duruyor. Mağlup olmak yeniliği gerektirmiştir. Mehmet Ali gibi batıya yönelmek icap etmiştir. Bununla birlikte Hristiyan okulları ve Hristiyan dünyanın ilerleyişi de ibret olmuştur (Akşin, 1994, s.27). Gelişme ve modernleşmenin aracısı olan Fransız düşüncesi Fransız Devrimi'nin de etkisiyle hürriyet, eşitlik, demokrasi gibi kavramları Türk düşüncesinde etkilemeye başlamıştır. 1860'ta ilk Türk özel gazete yayımlanmaya başlamış, devlet buradaki yeni düşünceleri denetlemek için 1864 Matbuat Nizamnamesi'ni çıkarmıştır. Devletin fikirleri denetlemesine karşı çıkan Namık Kemal ve arkadaşları hürriyet kavramının savunucusu olmuşlardır (s.28).

Batılı filozofların metinlerini okuyan Namık Kemal gibi Türk münevverler bunları Türkçede yayımlamıştır. Metinler hükümetten tepki görünce de hürriyet isteği belirgin hale gelmiştir. II. Meşrutiyet (1908) sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti hürriyet taleplerine yanıt verme iddiasıyla bazı düzenlemelere gitmiştir. İttihat ve Terakki'nin slogan olarak Fransız İhtilali'nin ünlü sloganı "liberté, l'égalité, la fraternité" yani "hürriyet(özgürlük), uhuvvet (kardeşlik), müsavat (eşitlik) seslenişini seçmesi bu dönem hakkında ilginç bir veridir (Çetinkaya, 2008, s.20).

Hürriyet kavramı Gülhane Hattı'nda (Tanzimat Fermanı) serbesti karşılığıyla kullanılmıştır. Kavram bilinen anlamını Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın yazılarıyla edinmiştir. Kanun-ı Esasi(1876) ile resmi ve hukuki olarak yerleşmiştir (Çankı, 1954, s.336). Son dönemlere kadar da özgürlük terimi ile eş anlamlı olarak kullanımı sürdürülmektedir.

Hürriyet Kavramının Önemi

Çalışmamız için araştırma yaparken Zeynizade Mehmed Hazik adlı müellifin Hürriyet adlı eski harfli eseri dikkatimizi çekmiştir. Hazik "Hürriyet yekvücut Osmanlıların iydi hürriyetleri hatırasına tahsis kılınmıştır" demektedir. Eserine "Hürriyet insanın tabii bir hakkıdır. Hürriyet vicdan-ı beşerde bir şems-i hakikidir." diyerek başlamaktadır

(Hazik, 1906, s.1). Müellif II. Abdülhamid döneminde yaşamış bir İslam ahlakçısıdır (Meydan, 2014, s.206). İslami kişiliğiyle tanınan birinin hürriyet adına telif ettikleri dönemin düşünce hayatına ışık tutmaktadır. Mukaddime’de dönemin tasviri yapılmaktadır.

“Of! Ne idi o devr-i istibdad, o vahşet sahnelerinde neler olmadı. Azaldık, bittik. Zalimlerin, denilerin, gaddarların pençelerinde mahvolmuş, maddi manevi bütün mevcudiyetimizi kaybetmiş idik. Of aman yarabbi, o günleri bir daha gösterme. Ah! O günler ne müthiş idi. Vatan hayatiyle bir girdab-ı felakete doğru yuvarlanıyor, masum milletin feryadları, yürekleri parçalıyor idi. Bütün vatan zehr-alud bir boran-ı tufan ile harab oluyor, bütün millet hanman-suz bir seyl-i huruşan ile boğuluyordu. El hâsıl Osmanlı kavm-i necibinin üzerine bir kâbus bile çökmüş bütün vücudunu azıp mahvetmiş idi. İşte bu kâbusun altından vatanımızın o mukaddes, o müşfik maderimizin sinesi doğranmakta, milletimizin o sevgili o masum kardeşlerimizin ciğerleri paralanmakta idi. Vatan millet ah edip inlerdi. Fakat bu eninleri bu ahları duymak için bir insan kalbi lazım idi. Halbuki devr-i istibdad hünerli bir canavar idi...” (Hazik, 1906, s.3)

Hazik gibi birçok yazar hürriyeti tanıtmak için eserler vermiştir. Müellifler hürriyetin farklı taraflarından tutarak toplumu geliştirmek amacındadırlar. Namık Kemal’in Hürriyet-i Efkâr makalesinden bireysel hürriyeti savunduğu görülmektedir (Kiriş, 2009, s.173). Münif Paşa ise toplumsal, hukuki bir hürriyet anlayışı ile yola çıkmış, Hukuk-ı Hürriyet (s.261) makalesinde de fikirlerini arz etmiştir.

Özellikle II. Meşrutiyet’ten sonra meşrutiyet (anayasallık) ile aynı anlamda kullanılmaya başlamıştır. Çok sayıda edebi ve bilimsel eser hürriyeti anlatmak için yazılmıştır. Muhalif bir gizli dernek olan Yeni Osmanlılar’ın Londra’da çıkardıkları gazetenin adı da Hürriyet’tir. Ayrıca hürriyet talep eden İttihat ve Terakki Fırkası’na karşı muhalefet olarak kurulan Türk tarihinin ilk büyük muhalefet partisi de Hürriyet ve İtilaf Fırkası(1911)’dır (Buttanrı, 2006, s.60).

İlgili Kavramlar **Müsavat(Eşitlik)**

Fransız Devrimi’nin sloganında yer alan ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin de sloganı olan sözcüklerden ikincisidir. Hürriyet kavramı müsavat ve uhuvvet ile birlikte düşünülmektedir. TDK tarafından eşitlik sözcüğüne gönderilmekte, eşitlik de “İki veya daha çok şeyin eşit olması durumu, denklik, müsavilik, müsavat, muadelet” olarak tanımlanmaktadır

(Buttanrı, 2006, s.61).

II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra adaletin ve hürriyetin tesis edildiği kanısı oluşmuş, toplumun farklı bölümleri arasında eşitliğin de sağlanacağı ümidi oluşmuştur. Millet-i hâkime olan Müslüman Türkler zaten Tanzimat'tan beri süregelen eşitlenme sürecine iyice adapte oldu. Müsavat sınıflara ayrılan toplumu birleştirmek amacıyla savunuldu. Bürokratik elitin yerini toplumun her kesiminden gelen görevliler alacaktı. Kısa süren Meşrutiyet tecrübelerinde istibdat döneminin tam zıttı şekilde eşitlik yanlısı çalışmalar yapıldı.

İsmail Fenni Ertuğrul “Maddiyatta kemiyetleri, ebadı ve maneviyatta şeref ve haysiyet ve kemalleri yek-diğerinin aynı olan şeyler hakkında müsta'meldir. Ahlak ve siyasette evamir ve nevahi ve mücazatın haseb ve neseb ve mecki ve servet nazar-ı itibara alınmaksızın efrad-ı ahallinn cümlesi için bir olmasıdır.” şeklinde tanımlar (Ertuğrul, 2015, s.139). Ahmet Cevizci “Farklı şey ya da insanların birbirlerinden ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, uzunluk, ağırlık, hak, muameleye tabi tutulma benzeri belli bir nokta üzerinden benzer veya aynı olması durumu” şeklinde tanımlar (Cevizci, 2014, s. 164).

Eşitliğin hürriyet ile birlikte gelmesi gerektiğini iki kavramın da toplumun bütünüyle ilgili olmasından anlayabiliriz. Özgür bir ortamda belli kesimlerin ya da bireylerin diğerlerinden daha üstün olması düşünülemez. İnsan kendi seçimlerini yapabilmesi için kısıtlamalardan ve sınıf ayrımından azade şekilde düşünebilmelidir.

Uhuvvet(Kardeşlik)

Fransız Devrimi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sloganlarındaki üçüncü unsur olarak uhuvvet diğer iki unsuru tamamlamaktadır. TDK. uhuvvet sözcüğünü kardeşlik sözcüğüne göndermekte ve dördüncü anlam olarak “değer verilen ortak bir bağ bulunanlardan her biri” diye tanımlamaktadır (TDK, 1998, s.1214).

II. Meşrutiyet ile birlikte özgürlük ve eşitlik sağlanmaya çalışılmıştır. Herkese adalet, müsavat ve hürriyetin verileceği vaat edilmiştir. Geçmiş ile kıyaslanırsa üçünde de başarı sağlanmıştır. Genel af çıkarılmış, baskı devrinin mahkûmları serbest bırakılmıştır. Örgütlenme, toplantı, gösteri, matbuat gibi haklar getirilmiştir. Yasaklar kalkarken halk her şeyin serbest olduğuna dair yanlıs bir izlenim de edinmiştir. Vapura parasız binmek ve vergi vermemek gibi düşünceler oluşabilmiştir (Aslan, 2009, s.4).

Kardeşlik Ahmet Cevizci tarafından “Bir grup ya da topluluğun,

kendilerini ortak bir amaca yöneltip beslendikleri muhabbet, karşılıklı yardımlaşma ve yoksulları gözetme duygularıyla karakterize olan üyeleri arasında söz konusu olan yakın insani ve politik ilişki” olarak tanımlanmıştır (Cevizci, 2014, s.251).

Hürriyet ve eşitlik ülkülerinden sonra bunları birleştirici unsur kardeşlik söz konusudur. Kardeşlik özgür bir ortamda eşit şekilde yaşayan insanların birbirine yönelik konumudur. Karşılıklı olarak birbirine serbestlik tanıyan, aynı muameleyi görmeyi kabul eden insanlar aile içindeki kardeşler gibi içten ve olumlu davranacaktır. Üç kavramın birbirini tamamladığı görülmektedir. Osmanlı’da ise hürriyet taleplerinin daha üst perdede ve öncelikle dile getirildiği görülmektedir. Tabi bunların hepsi Osmanlı’da batı etkisinden önce de dile getirilmiş olan adalet isteğiyle paraleldir.

Adalet

Adalet siyasal sistemlerin bireyler arasındaki ilişkilerin ve eylemlerin ahlak bakımından adil ya da doğru olma niteliğidir (Güçlü, 2008, s.9). Ertuğrul tarafından başkasının hukukuna riayet etmek, herkese ait olanı kendine vermek faziletidir (Ertuğrul, 2015, s.239). Ahmet Cevizci kısaca “herkesin hak ettiğini alması” şeklinde tanımlamıştır (Cevizci, 2014, s.13). Teoman Duralı ise “Bir şeyin, bir varolanın aid olduğu yerde bulunması” karşılığını vermiştir (Duralı, 2013, s.81).

Adalet siyasi düzenlerde çok eskiden beri dile getirilen bir taleptir. Her devlette olduğu gibi Osmanlı’da da adaletin yerine getirilmesi talebi mevcuttur. Yüzlerce isyan fiziksel ihtiyaçlar ya da politik kaygılar ile motive olmuştur. Hürriyet talepleri ile gelen adalet kavramı ise insanların batıdaki görüşleri yaymakla edindiği yeni bir adalettir.

Öteden beri çalışan bir adalet düzeni mevcutken batı etkisinin başlamasıyla bunun değişmesi gündeme gelmiştir. Bedri Gencer, doğal hukukun (şeriat) adalet anlamında; müşterek hukukun (fıkıh) hakkaniyet anlamında; pozitif hukukun (kanun) da nizam anlamında kullanıldığını söylemektedir (Gencer, 2007, s.18). Adalet anlayışı da her zamanki gibi mevcuttur, ancak artık gelişme güdümlü bir adalet arayışı görülmektedir.

Meşrutiyet

Meşrutiyet TDK tarafından “Hükümdarlıkla yönetilen bir ülkede hükümdarın başkanlığı altında parlamento yönetimine dayanan hükümet etme biçimi” şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 1998, s.1545). Meşru sözcüğü yasal anlamına gelir. Osmanlı Devleti’nin ilk anayasası olan Kanûn-ı Esasî (1876) ile başlayan I. Meşrutiyet döneminde, yalnız taşınmaz mal sahibi Osmanlı halkına oy hakkı tanınmış ve meşruti bir yönetim kurulmuştur

(Kızıltan, 2006, s.253). Meşrutî yönetimin meclisi 1878’de II. Abdülhamid tarafından kapatılsa da anayasa şeklen yürürlükte kalmıştır. Bununla birlikte iktidar baskı ile yönetmektedir. Genç Osmanlılar ile İttihat ve Terakki cemiyetleri meşrutî yönetim için çalışmaktadır.

1908 yılında Balkanlar’daki askerler Osmanlı’nın batılı güçlerce paylaşılmasını kabul etmemiş ve padişahın doğru davranmadığı gerekçesiyle isyan etmişlerdir. Tarık Zafer Tunaya’nın deyimiyle “meşrutiyeti, diğer adıyla hürriyeti” ilan etmişlerdir (Tunaya, 1988, s.23). İlk Meşrutiyet padişaha yer veren bir anayasal düzen idi. İkinci Meşrutiyet parlamenter bir düzen kurmaktaydı. Artık padişahın yetkileri kısıtlanmış ve meclisin, dolayısıyla da İttihat ve Terakki Partisi’nin sözü geçer olmuştur (s.25).

Meşrutiyet terimi hürriyet ile eş anlamda kullanılmasının yanında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin “hürriyet, eşitlik, kardeşlik” sloganı ile ulaştıkları sonuç olması açısından da önemlidir. Anayasal düzen ve parlamenter rejim hürriyetin sonraki aşaması olarak teşkil edilmiştir. Son dönem Osmanlı düşüncesi halkın hür olmasını düşünürken halktan oluşan devletin de meşrutî olmasını düşünmüştür. Nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti’ne miras kalacak bir meşrutiyete zemin hazırlanmıştır.

Vatan

Vatan sözcüğü TDK tarafından “yurt” sözcüğüne yönlendirilmiş ve “halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası” olarak tanımlanmıştır (TDK, 1998, s.2473). Tanzimat döneminde on üç, II. Meşrutiyet döneminde kırk yedi, Cumhuriyet döneminde ise altmış bir edebi eserin “vatan” teması ile yazılmış olması giderek artan bir ehemmiyete işaret eder (Büyükarman, 2008, s.128). Namık Kemal’in “vatan şairi” olarak anılması da hürriyet arayışı ile şekillenen düşünce hayatının vatan kavramına verdiği öneme delalet eder.

Hürriyet kavramını ve diğer kavramları kapsayabilen bir terimdir. Aydınlar hürriyet, kardeşlik, eşitlik vs. taleplerini vatan için dile getirmektedirler. Aslında vatanın mağlup olmasını kabul etmemektedirler. Batıya yönelik arayışlar devletin mahcubiyeti ile ortaya çıkmıştır. Bu dönemde fikir akımları devleti kurtarma projeleri şeklinde gelişmektedir. Böyle bir ortamda “vatan” her türlü düşüncenin ve eserin savunduğu bir kavram haline gelmektedir.

Vatan kavramı edebi eserlerde bir coğrafi konumu, meskeni, doğum yerini belirtmekten batı etkisinde gelişen edebiyat ile Avrupalı bir anlama kavuşmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısında batı kültürünün vatan anlayışı alınılanmıştır (Büyükarman, 2008, s. 130). Yeni vatan bir yerden

ziyade kavramların, insanların, değerlerin bir araya geldiği bir birliktir. Kamusal birliktir. Hürriyet, müsavat, uhuvvet, adalet ve meşrutiyetin barındığı yerdur. Bu unsurların batı etkisiyle girdiği düşünülürse batıdaki vatan tahayyülü sezilebilir.

Sonuç

Son dönem Osmanlı'da kavramlar tarihi felsefi dikkat gerektirmektedir. Hürriyet, eşitlik, kardeşlik gibi kavramlar güncel dildeki karşılığıyla değil, felsefe terimleri olarak düşünülmelidir. Osmanlı aydınlarını bu terimlere iten fikirler batılı felsefi metinlerden gelmektedir. Batının siyasi ortamı felsefeden etkilenmiş, Osmanlı da batı siyasetinden etkilenmiştir.

Talepler Osmanlı toplumundan değil aydın kesimden gelmektedir. Bu da bizi aydınların düşünce dünyasına çekmektedir. Toplumsal gereklilikler metinlere İslami çerçeve ve eğitsel bakış açısı katmışsa da Namık Kemal, Şinasi, Ali Suavi gibi düşünürler batılı felsefe ile harekete geçmiştir. Bu dönem sadece söylenenler ile değil felsefi arka planları ile incelenmelidir.

Hâlihazırda var olan köklü bir şer'i hukuka rağmen "doğal hukuktan" bahsedilmektedir. Zıllullah-ı fi'l âlem (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) olan bir padişah varken "güçler ayrılığı" gündeme getirilmektedir. İki kutsal caminin hizmetkârı olan padişaha "seküler" yönetim önerilmektedir. Tüm bunlar batılı filozoflardan alınan fikirlere dir. Hürriyet kavramı gibi, Türkçeye çevrilmiş, ancak batıdaki fikirlere temellenmiştir.

Hürriyet kavramı bu dönem aydınlarının terminolojisinde özel bir yer teşkil etmektedir. Bir çıkış noktası olması ile birlikte nihai hedeftir de. Günümüz hürriyetinden farklı olması batılı fikirlere temellenmesi ve dönemi şekillendiren tarihi bir bağlama sahip olmasındandır. Dönemin kavramsal çözümlemeleri göstermektedir ki son dönem Osmanlı düşüncesi felsefi bakışı gerektiren çok yönlü fikirlere sahiptir.

KAYNAKLAR

- Akarsu, B. (2015). Felsefe terimleri sözlüğü, İstanbul: İnkılap.
- Akşin, S. (1994). Fransız ihtilalinin II. meşrutiyet öncesi Osmanlı Devleti üzerindeki etkileri üzerine bazı görüşler, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 49, S. 3.
- Aslan, T. (2009). Meşrutiyet aleyhtarlığına dair bazı düşünceler, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIV, S. 2, ss. 1-29.
- Bolay, S. H. (2013). Felsefe doktrinleri ve terimleri sözlüğü, Ankara: Nobel.
- Buttanrı, M. (2006). 'Hürriyet' ve 'hürriyet kurbanları' eserleriyle İhsan Adfı Bey, *İlmî araştırmalar, Dil ve Edebiyat İncelemeleri*, S. 21, Gökkuşbu, Bilge Matbaacılık, İstanbul, ss. 59-86.

- Büyükarman, D. A. (2008). Vatan kavramının türk tiyatro edebiyatındaki seyri üzerine bir inceleme, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 37.
- Cevizci, A. (2014). Felsefe sözlüğü, İstanbul: Say.
- Çağrı, M. (1998). Hürriyet, *İslam Ansiklopedisi*, yıl: 1998, cilt: 18, ss. 502-505.
- Çankı, M. N. (1954). Büyük felsefe lügatı, *Cumhuriyet Matbaası*, C.2.
- Çetinkaya, Y. D. (2008). Yavuz Selim Karakışla ile röportaj, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 38.
- Duralı, T. (2013). Kutadgubilig, Türkçenin felsefe-bilim sözlüğü, İstanbul: Dergah
- Ertuğrul, İ. F. (2015). Lugatçe-i felsefe, İstanbul: Çizgi.
- Gencer, B. (2007). Osmanlı kozmopolitanizmi için tabii hukuk teorisi: Sava paşa, *Bilimname: Düşünce Platformu*, cilt: V, sayı: 13.
- Güçlü, A. & Uzun E. (2008): Felsefe sözlüğü, İstanbul: Bilim ve Sanat.
- Hazik, Z. M. (1906). Hürriyet, İstanbul: Fünûn-u Tıbbiye-i Askeriye Matbaası.
- Kızıltan, Y. (2006). I. Meşrutiyetin ilânı ve ilk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı, *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1 ss. 251-272.
- Kiriş, F. M. (2009). Bulgurluzade Rıza'nın müntahabat-ı bedâyi-i edebiye isimli antolojisinin çeviriyazı ve incelemesi, Yüksek Lisans tezi, Afyon.
- Mardin, Ş. (2011). Fransız devriminin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkisi. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, Çev. Kemal Berkarda, S. 1, n. 1-3, ss. 58-76.
- Meydan, H. (2014). Zeynizade Mehmet Hazık'ın Terbiye isimli eserinin "ahlak terbiyesi" bölümünün günümüz türkçesine aktarım ve tetkiki, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XVI, Sayı: 30.
- Sami, Ş. (1900). Kamus-ı Türki, Dersaadet: İkdam Matbaası.
- Seyitdanlıoğlu, M. (1996). Türkiye'de liberalizmin doğuşu ve gelişmesi, *Liberal Düşünce*, sayı 2.
- Tunaya, T. Z. (1988). Türkiye'de siyasi partiler, C. 1, Hürriyet Vakfı.
- TDK. (1998). Türkçe sözlük, Ankara.
- Zelyut, S. (2010). Özgürlük neyin adıdır?, *Özgürlük, Eşitlik Ve Kardeşlik- Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildirileri İçinde*, Bursa: Asa.